

UDK 94(497)“1914/1918”
Prethodno priopćenje

Nikola Milivojević
Sveučilište u Novom Sadu
Filozofski fakultet

ODNOSI I VEZE SREDNJOEUROPSKIH NARODA ZA VRIJEME VELIKOGA RATA PRIKAZANIH KROZ RATNE SUDBINE ŽITELJA JEDNE BAČKE VAROŠICE

Sažetak

U centru interesa rada su ratne sudbine žitelja tri palanačke općine (Stare, Nove i Bačke Palanke): Srba, Nijemaca, Mađara, Židova i Slovaka, učesnika Velikog rata 1914-1918. godine. Oslanjajući se na malobrojne sačuvane povijesne izvore i raspoloživu literaturu, autor u radu nastoji istražiti međusobne odnose Palančana, kao i njihove veze i odnose s drugim narodima Centralne Europe, neposredno pred izbijanje, tokom i po okončanju Velikog rata; preko njihovog učešća u združenim oružanim snagama Austro-Ugarske i revolucionarnim pokretima 1917-1919. godine. Autor također prikazuje ulogu Palančana u oblikovanju poslijeratnih srednjoeuropskih tvorevina Kraljevine SHS i prve Čehoslovačke Republike, kao srpskih dobrovoljaca, učesnika Čehoslovačke Legije i narodnih poslanika na Veliku narodnu skupštinu Srba, Bunjevaca i ostalih Slavena u Novom Sadu 25.11.1918. godine.

Ključne riječi: Veliki rat, Bačka Palanka, srednjoeuropski narodi

Teritorij grada Bačke Palanke, na početku 20. stoljeća nalazila se u Bač-Bodroškoj županiji (Bács-Bodrog vármegye) u okviru ugarskog dijela Austrougarske monarhije. Njene tri sestrinske općine: Staru (Alt/Ó Palanka), Novu (Neu, Új Palanka) i Njemačku Palanku (Deutsch, Német, Palanka) nastanjivali su različiti srednjoeuropski i balkanski narodi: Nijemci, Srbi, Mađari, Slovaci, Židovi, Romi. Itd. (Јовин, 1988, 21.) Na prijelomu iz 19. u 20. stoljeće, došlo je do naglog društveno-ekonomskog i kulturno-političkog jačanja palanačkih općina. Podignute su mnoge tvornice, škole, vjerske, kulturne i administrativne institucije, dok su palanačke općine povezane željeznicom i rijekom Dunav s unutrašnjošću Austrougarske. Najveći dio industrijskih postrojenja, zanatskih radnji i trgovina nalazio se u rukama Nijemaca, manji dio se nalazio u rukama Mađara i Židova. Srbi su bili pretežno poljoprivredno stanovništvo, dok su se Slovaci bavili sitnim zanatima, trgovinom i nadničarskim poslovima. Kao nositelj srednjoeuropske kulture i kao većinsko stanovništvo Palanke, Nijemci ostavljaju najveći utjecaj na svoje susjede. Svojim radom doprinose općem društveno-ekonomskom napretku, a otvaranjem prvih kulturnih institucija doprinose kulturnom uzdizanju palanačkih općina (Pap, 1988, 17, 24, 27, Janjetović, 2009, 46, 53-55, Милутиновић, 1962, 36-46, Антоловић, 2009, 183-188.). Iza njih veliki utjecaj imaju Mađari koji se trude da kao vodeći narod ugarskog dijela monarhije što više istaknu značaj

svoje kulture i nacije u odnosu na nemađarske narode preko administracije i škola (koje se od početka 20. stoljeća isključivo vode na mađarskom jeziku), kao i politikom asimilacije (tzv. „mađarizacija”) tijekom perioda druge polovine 19. stoljeća i prvih desetljeća 20. stoljeća (Рокаи, Ђере, Пал, Касаш, 2002, 281-284, Микавица, 2011, 201-203.). Posljedice politike asimilacije u palanačkim općinama jasno se mogu uočiti iz naglog povećanja broja Mađara sa 583, prema popisu iz 1880. godine na 1 561, prema popisu iz 1910. godine (Јовин, 1988, 21.) Asimilaciji više podliježe nedovoljno nacionalno svjesno njemačko i židovsko, nego nacionalno svjesno srpsko i slovačko stanovništvo, a prelazak u “Mađare” smatran je i odličnim načinom zadržavanja svog društvenog položaja. Palanački Nijemci i Mađari imali su obilježja građanske klase, dok se elementi građanske klase tek javljaju u ovom periodu kod Srba i u jako malom postotku kod Slovaka i Židova (Шоцбејреп, 1998, 29, Јанјетовић, 2009, 58, Рокаи, Ђере, Пал, Касаш, 2002, 281-284). Srbi postaju bitan činitelj kulturnog života palanačkih općina osnivanjem Srpske čitaonice 1875. godine. (Пап, 1988, 27, Косовац, 1910, 435/36.) S druge strane, veliku pažnju kvalitetu vjerske službe u predratnom periodu poklanjaju palanački Slovaci i Židovi, dovodeći u svoje vjerske institucije osobe s izuzetnim obrazovanjem i ugledom - evangeličkog svećenika Igora Štefanika (Igor Štefánik) i rabina Benjamina Fišera (Beniamin Fischer)(Пап, 1989,34, Шоцбејреп, 1998, 44,59,199.).

U godinama prije izbijanja Prvoga svjetskoga rata došlo je do povećanja napetosti u unutrašnjoj politici Austrougarske monarhije. Atmosfera prema njenim slovenskim podanicima postaje dosta negativna, dok zaoštavanjem političkih odnosa sa susjednom Kraljevinom Srbijom dovodi do pogoršanja odnosa austrougarskih vlasti prema srpskom narodu u okviru njenih granica (Рокаи, Ђере, Пал, Касаш, 2002, 283.). Približavanjem rata došlo je do jačanja nacionalne svesti kod palanačkih Slovaka i Nemaca (Јанјетовић, 2009, 78/79, Sirácky, 1996, 10.). Na Slovake veliki utisak ostavila je posjeta brata svećenika Igora Štefanika, Milana Štefanika, jednog od glavnih zagovorenika suradnje Čeha i Slovaka za ostvarenje nezavisnosti od Austrougarske, Staroj Palanci i susjednom selu Pivnicama 1912. godine (Кузмановић, 2010, 40.)

Ubojstvo Franca Ferdinanda u Sarajevu 28.6.1914. bacilo je Europu i ostatak svijeta u naručje novoga rata s dotada nezapamćenim razmjerima i posljedicama. Ratni vihor, kao i njegova početna euforija nije mimoišao ni Palančane, čije sudbine postaju sastavni dio ogromnog mozaika ratnih zbivanja. Vojno sposobni Palančani koje je rat zatekao kod kuće, prvoj mobilizaciji podliježu u ljeto 1914. godine (Ђуришић, Ратковић, Скоко, Живојиновић, Војводић, 1976, 15-20, 30.) Stupivši u redove austrougarske carsko-kraljevske armije, našli su se u istim jedinicama s mnogim drugim srednjoeuopskim narodima. S nekima od njih, koji su živjeli u drugim dijelovima monarhije (Slovenaca, Rumunja, Česima, Zakarpatskim Rusinima, Ukraјincima, Italijana i Poljaka itd.), sreli su se po prvi put. Sve navedeno najbolje se vidi iz ratnoga dnevnika Borislava Uvalića. On pri opisu sastava jedinice u kojoj se nalazi i s kime stupa u kontakt navodi: Mađare, Nijemce, Hrvate, Srbe, Slovake itd. (Dnevnik Borislava Uvalića).

Dvogodišnjim istraživanjem prikupili smo imena 556 i skoro isto toliko ratnih biografija Palančana sudionika Prvoga svjetskoga rata. Od ukupnog broja prikupljenih, 377 čine Nemci, 128 Srbi, 32 Mađari, 8 Židovi, 5 Slovaci, 5 Hrvati i 1 Rus. Što se rodova vojske tiče, najveći postotak otpadao je na pješadiju: 253, zatim konjicu 6, mornaricu 2, avijaciju 3, artiljeriju 3, sanitet 2, a zbog nedostatka dokumentacije nismo u mogućnosti utvrditi kojem rodu pripada ostatak popisanih boraca. Na osnovu ratnih biografija zaključujemo, da su u rat dobrovoljno kao maloljetnici ili s predvoјничком obukom najviše ulazili Nijemci i Mađari, a u manjoj mjeri

Slovaci, Srbi i Židovi. Zamimljiv je primjer obitelj Štajn (Stein), Reseli (Reszely), Horvat (Horváth), Červenji (Cserveny), Bajnštajgel (Beinstingel) itd. Svi vojno sposobni muški članovi ovih obitelji dobrovoljno su se prijavili za vojnu službu tokom rata. Obitelj Štajn dala je ukupno 6, a obitelj Reseli 3 borca, Horvat 3, Červenji 2, Bejnšajgel 3 borca, a neki od njih na kraju rata dostigli su više časničke činove. Najveći broj pronađenih časnika (32) i podčasnika (12) činili su Nijemci i Mađari. Poznata su nam samo dva srpska časnika i jedan podčasnik, jedan časnik ruskog porijekla, tri časnika židovskog porijekla i jedan podčasnik slovačkog porijekla (David, Koscy, Lendavy, 1942, 11-15, 33/34, 56, 58, 64, 80, 84, 86, 147, 173).

Za vrijeme Prvoga svjetskoga rata raspoređi Palančana na frontovima zavisili su od opće potrebe Carstva za ljudstvom, kao i od otvaranja novih frontova Austrougarske naspram njenih protivnika. Tijekom prve godine rata najveći broj Palančana raspoređen je na Istočni front, a manjim dijelom na Balkanski (Srpski front). Otvaranjem frontova sa Kraljevinom Italijom 1915. godine i Kraljevinom Rumunijom, Palančane možemo pronaći u vojnim jedinicama na talijanskom i rumunjskom frontu, a od 1917. i u artiljerijskim jedinicama na Zapadnom frontu

(Ђуришић, Ратковић, Скоко, Живојиновић, Војводић, 1976, 49, 63, 94-103, 123, 136, 170, 175, 191, 194, 203, 255, 266, 318, 336, 349.). Iako su tri sestrinske općine potpadale pod IV Armijski korpus s centrom u Budimpešti, često se događalo da su njeni žitelji služili u jedinicama susjednih Armijskih korpusa sa sjedištima u: Zagrebu (XIII), Temišvaru (VII) i Grazu (III) i Sarajevu (XV), kao npr. 16. Bjelovarskoj pješadijskoj regimenti, 6. Pučko-ustaškom domobranskom artiljerijskom puku u Zagrebu, 7. Carsko-kraljevskom poljsko-artiljerijskom puku u Osijeku, 27. honvedskom pješadijskom puku u Sisku, 27. Carsko-kraljevskom pješadijskom puku u Grazu, 7. Honvedskom pješadijskom puku u Vršcu, na brodu S.M.S. Sent Istvan (Szent István), itd (David, Koscy, Lendavy, 1942, 11-15, 33/34, 56, 58, 64, 80, 84, 86, 147, 173.) Više od 50 % popisanih boraca veći dio vojne službe proveo je na Istočnom frontu. Na ovom frontu je zabilježen i najveći broj poginulih vojnika, ranjenika i ratnih zarobljenika.

Drugi front po broju zarobljenih i poginulih bio je Balkanski front (Der toten und lebender Krieger von Bač-Palanka, David, Koscy, Lendavy, 1942, 11-15, 33/34, 56, 58, 64, 80, 84, 86, 147, 173).

Na osnovu biografija boraca i raspoložive arhivske građe ne možemo utvrditi da je rat podijelio stanovništvo palanačkih općina na „Nijemce i Mađare s jedne i Srbe i Slovake s druge strane”. Tri palanačke općine i njeno stanovništvo za vrijeme rata nastavili su normalno funkcionirati, svaka općina kao cjelina sama za sebe, a kontakti između njihovih žitelja bili su svakodnevni i prisni kao i prije Velikoga rata. Nemamo podataka o bilo kakvim incidentima i nasilju jednog dijela palanačkog stanovništva, npr. njemačkog i mađarskog nad slovačkim, židovskim, romskim ili srpskim stanovništvom u ovom periodu. Za sada nemamo dokumentiranih podataka o provođenju represija prema obiteljima ratnih dezertera, kao ni o prebjegavanju Palančana preko Dunava u susjedni Srijem, tadašnje uporište austrougarskih dezertera, tzv. „zelenog kadra” ili „logoša”(Petranović, 1980, 22.) Pogoršanje općih unutrašnjih prilika izazvanih teškim ratnim gubicima, rastućom inflacijom i korupcijom birokratskog aparata monarhije (Рокаи, Ђере, Пал, Касаш, 2002, 525.), jednako je pogađalo sve narode Palanki. Tako je npr. austrougarske vlasti su sa svih kšćanskih vjerskih objekata, zbog nedostatka metala i drugih sirovina za vođenje rata, skinuli zvona i poslali ih na preradu tijekom 1916. godine (Bizotssági velvététt a cs. És kir. Hadügyminiszterium 1916. évi aprillís 15-én, Abt. 8.HB, Nr. 3380. számurendelete alapiján, Ópalanka 17.oktober 1916, Пан, 1989, 42.)

Što se tiče srpskih mještana palanačkih općina, ne možemo tvrditi da su se za vrijeme rata ponijeli manje odano od svojih njemačkih, mađarskih, židovskih ili slovačkih susjeda. Austrougarsku, u kojoj su oni i njihovi preci rođeni, u kojoj su odrastali i zasnivali svoje obitelji, doživljavali su kao svoju zemlju, a služenje domovini za vrijeme rata velikom čašću. Poznati su nam primjeri i velikih herojstava palanačkih Srba za vrijeme rata, kao npr. herojsko držanje časnika dr. Milorada Zavišića tijekom bitaka oko Obrenovca i Beograda 1914. godine (David, Koscy, Lendavy, 1942,15.) ili npr. vojnika Pante Vlajkova, koji gine poslije uspješno obavljene diverzantske operacije na Istočnom frontu. Značajan je i broj poginulih Srba u austrougarskoj uniformi, posebno tijekom 1914. i 1915. godine (Регистар протокола умрлих, 1850-1930). Represalije tijekom Prvoga svjetskoga rata jedino je osjetila obitelj Igora Štefanika. Zbog „slovenofilstva” i veza s predstavnicima Čehoslovačkog nacionalnog pokreta, Štefanika je najprije osuđen na kućni pritvor, a nekoliko mjeseci potom poslan je u progonstvo u Zric. Neposredno prije njegova odlaska zatvorena je kasa evangelističke crkve, a 2.7.1915. godine crkva je proglašena misijom. Igor se iz progonstva u Palanku vraća 25.6.1916. godine. Njegovim povratkom ponovo oživljava kulturni i duhovni život Palanačkih Slovaka (Пап, 1989, 42/43, Кузмановић, 2010, 40.) Zanimljivo je pomenuti da je 1915. godina rata označila početak političkog angažmana palanačkih Slovaka u političkom životu Slovaka južne Ugarske preko časopisa Dolnozemský Slovák. U ovom časopisu članke za vrijeme Velikoga rata objavljuju: Štefan Pribiš i Martin Čelnek i učitelji Julijus Rudolf Cavar (Júlijus Rudolf Cavar) i Pavel Gallo (Kováč, 2013, 70, Ján Sirácky, 1996, 10.).

Palančani svoj doprinos pobjedi Kraljevine Srbije u Velikom ratu 1914-1918. godine i ujedinjenju svih južnoslovenskih naroda u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca dali su učešćem u srpskoj vojsci kao dobrovoljci i slanjem narodnih poslanika na Veliku narodnu skupštinu Srba, Bunjevaca i ostalih Slovena 25.11.1918. godine u Novom Sadu. Točan broj Palančana dobrovoljaca zbog nedostatka izvora za sada nam nije poznat. Poznata su nam imena 66 dobrovoljaca. Najveći deo popisanih na srpskoj strani prešao je tijekom vojnih operacija na Istočnom frontu u periodu od 1914 do 1917. godine, a onaj manji dio je to učinio na Balkanskom frontu 1914. ili 1915. godine. Od ukupno 66 dobrovoljaca poznata su nam imena četvorice „američkih dobrovoljaca”: Sava Milić, Stevan Janić, Joca Šijakov i Cvetka Miškova. U daljem tekstu ukratko ćemo se osvrnuti ratnu sudbinu jednog od 54 „evropskih dobrovoljaca” - Sime Pešića.

Sima Pešić po izbijanju rata imao je 22 godine. Mobiliziran je neposredno po izbijanju “Julske krize” (*Julikrise*), a na početku rata njegova jedinica raspoređena je u Srijem, na prvu liniju fronta na Savi naspram Šapca. Riskirajući život, kao i siguran povratak svojoj obitelji nakon rata, Sima iskorištava prvu povoljnu priliku da se preda srpskoj vojsci. U srpske dobrovoljce stupa tek nakon nekoliko meseci dobre provjere i čekanja zajedno s jednom grupom austrougarskih ratnih zarobljenika južnoslovenskog porijekla na prijelazu 1914./15. g. u Nišu. Prešao je Albaniju i krajem 1915, tj. početkom 1916 i ponovo stao u prve borbene redove na Solunskom frontu. Nakon proboja fronta učestvovala u operacijama za oslobođenje Srbije i južnoslovenskih krajeva, skinuvši konačno uniformu na koncu 1918. godine (Arhiv Vojvodine, Fond 496).

Pored dobrovoljaca, Palančani su doprinijeli ujedinjenju Srba, Hrvata i Slovenaca slanjem svojih poslanika na Veliku narodnu skupštinu Srba, Bunjevaca i ostalih Slovenaca u Banatu, Baranji i Bačkoj održanoj 25.11.1918, samo dan po proglašenju ujedinjenja Srema sa Kraljevinom Srbijom i Crnom Gorom. Na njoj učestvovalo je 757 poslanika ispred 211 općina

(Petranović, 1980, 23.) Palančani na nju šalju petoricu staropalančana velikog ugleda u narodu i širokog obrazovanja: učitelja Jevrema Miloševa, industrijalca Ljubišu Marcikića, Stevana Vlajkova, Jašu Bozotskog i časnika i liječnika Borislava Uvalića. Donošenjem Rezolucije Banat, Bačka i Baranja priključene su Kraljevini Srbiji. Igor Štefanik nekoliko meseci kasnije izabran je za člana Privremenog Narodnog predstavništva Kraljevine SHS, dok je za njegovog zamjenika određen Ljubiša Marcikić. Marcikić nakon ovoga svoju političku karijeru nastavlja učestvovanjem u Velikom narodnom savjetu (Геровах , 1993, 94, 110, 113, Petranović, 1980, 22.).

Od petorice narodnih poslanika iz Stare Palanke pažnju zaslužuje biografija narodnog poslanika Borislava Uvalića. Rođen je 26.10.1879. godine u Kuli. Studij medicine završava u Innsbrucku 1904. godine, a svoju prvu liječničku službu dobija u Bačkoj Palanci 1906. godine. U tijeku Prvoga svjetskoga rata služi u 6. domobranskom pučko-ustaškom artiljerijskom puku kao glavni medicinski časnik puna 52 mjeseca na balkanskom, istočnom i talijanskom frontu. Za općinskog liječnika u Staroj Palanci izabran je 22.1.1918. godine, a za svoje ratne zasluge u nekoliko navrata odlikovan je s nekoliko ordena Franca Jozefa, Ordenom Crvenog krsta I Oficirskim ordenom. Ono što je za njega važno jest da je iza sebe ostavio važan povijesni izvor - ratni dnevnik u kojem je zabilježio svoj ratni put od njegove mobilizacije 25.8.1914. do posljednje prekomande u Bukovini 28.9.1918. godine (Dnevnik Borislava Uvalića, Pap, 1988, 29, Hemet, 2014, 62.).

Palančani se pored srpskih dobrovoljaca mogu pohvaliti i jednim čehoslovačkim legionarom - Jozefom Bučkom, Slovakom iz općine Bačka Palanka. Tijekom prve tri godine rata, Bučkova jedinica bila je smještena u blizini mjesta Trenta u Južnom Tirolu. Tijekom jednog okršaja s talijanskim i savezničkim trupama, on pada u talijansko zarobljeništvo. U zarobljeništvu se prvi put sreo s Česima i Slovacima iz Matice, takođe austrougarskim zarobljenicima, preko kojih se upoznaje s njihovim revolucionarnim idejama suradnje ova dva naroda u cilju stvaranja nezavisne Čehoslovačke države (neobjavljeni rukopis bačkopalanačkog gimnazijskog profesora fizike Vladimíra Kováča, unuka Jozefa Bučka. Rukopis i dalje nema svoje službeno ime.) U vrijeme njegovog zarobljavanja, predstavnici Čeha i Slovaka vode diplomatsku borbu za formiranje samostalnih čehoslovačkih jedinica na tlu Italije (Becherelli, 2014, 328-340). Ubrzo po obrazovanju prvih čehoslovačkih jedinica na tlu Italije, Jozef Bučko je vrbovan od strane nepoznatoga čehoslovačkoga oficira i stupa u redove čehoslovačke legije. O njegovoj ratnoj djelatnosti nemamo dovoljno informacija. Poznato nam je da je nakon Velikoga rata Bučko vojnu službu nastavio u novoosnovanoj čehoslovačkoj vojsci. U Bačku Palanku vratio se najvjerojatnije tek krajem 1919. ili početkom 1920. godine. Za svoj doprinos pri stvaranju nezavisne Čehoslovačke države u Pragu 29.1.1929. godine svečano mu je uručena revolucionarna medalja (Revoluční medali Jozefu Bučkovi, Číslo 00456.) Svojom ratnom djelatnošću Jozef Bučko doprinio je zbližavanju dvaju slovenskih naroda, a samim time i dodatno ojačao veze palanačkih Slovaka sa Maticom (Neobjavljeni rukopis Vladimíra Kováča).

Krajem drugoga desetljeća 20. stoljeća, Palančani, razbacani po mnogim položajima na Istočnom frontu i u pozadini, na teritoriji Mađarske, našli su se u žiži građanskih ratova i revolucija. Na osnovu raspoloživih podataka poznata su nam trojica sudionika revolucionarnih zbivanja na tlu Ruskoga carstva 1917-1923. godine i Mađarske 1919. godine: Ivan Plavšić, Jovan Jamušakov i Geza Abelsberg (Géza Abelsberg). Za razliku od ratnih sudbina ostalih Palančana učesnika Velikog rata, ratne sudbine dvojice učesnika ruske boljševičke revolucije, politički pogodne vlastima socijalističke Jugoslavije, sačuvane su preko članaka lokalnih bačkopalanačkih

Nedeljnih novina objavljenih povodom pedesete i šezdesete godišnjice Oktobarske revolucije 1967. i 1977. godine (Шћ, 1967, 1, Карановић, 1977, 6, David, Koscy, Lendavy, 1942, 3.)

Jovan Jamušakov i Ivan Plavšić rođeni su u Staroj Palanci. Po zbijanju rata i mobilizacije poslani su na vojnu obuku. Nakon obuke odlaze na Istočni front gde se tijekom jednog bližeg kontakta s neprijateljskom vojskom, najvjerojatnije 1915. godine, dobrovoljno predaju Rusima i odlaze u ratno zarobljeništvo. Za Jamušakova znamo da je posredstvom srpskih časnika iz zarobljeništva u Kijevu prebačen u Odesu gdje se uključuje u Srpsku dobrovoljačku diviziju, s kojom je tijekom 1916. godine otišao u Dobrudžu, a po povratku u Rusiju 1917. priključuje se boljševicima pod zapovjedništvom generala Vasilija Ivanoviča Čapajeva (Василий Иванович Чапаев). Kao boljševik borio se protiv kontrarevolucionara u bitkama kod Krakova, Kijeva i oko reke Don uzdižući se u čin desetara. U intervju koji je dao novinaru Nedeljnih novina 1967. izjavio je da je jednom prilikom kao crvenoarmijac imao tu čast prisustvovati govoru Vladimira Piča Lenjina (Владимир Ильич Ульянов). Plavšić se boljševicima priključuje tijekom jeseni 1917. godine i sa njima učestvuje u nekoliko okršaja s bjelogardijskim kozacima na širokom frontu od Saratova do Urala (Шћ, 1967, 1.) Jamušakov i Plavšić u Palanku se vraćaju nakon završetka rata 1918. godine (Карановић, 1977, 6, Домовни протокол српске православне цркве Рождества светог пророка и Претече Јована Крститеља у Старој Паланци 1879-1969, 79.). U tijeku revolucije i ruskoga građanskoga rata u nekoliko navrata su bili odlikovani, a posljednje odlikovanje dobili su na pedesetogodišnjicu Oktobarske revolucije 1967. godine od strane sovjetskog ambasadora Ivana Benediktova (Иван Александрович Бенедиктов) u Dому „Svetozar Marković“ u Novom Sadu (Шћ., 1967, 1.)

U trenutku izbijanja revolucije „jesenjih ruža“ u Mađarskoj 20.3.1919. godine (Рокаи, Ђере, Пал, Касаш, 2002, 302/3.), Gézi Abelsbergu povratak kući bio je odložen zbog teške bolesti. Oporavivši se, kao iskusni ratni veteran - rezervni poručnik 20. carsko - kraljevskog artiljerijskog puka i učesnik bitaka na istočnom, rumunskom i italijanskom frontu (David, Koscy, Lendavy, 1942, 3.), poput mnogih drugih ratnih veterana sličnih njemu opredielio se za jednu od mađarskih nacionalističkih frakcija predvođenu Đulom Gembešom (Gömbös Gyula). Stupivši dobrovoljno u Udruženje za odbranu mađarske države (MOVE–Magyar orszagos vederő egylet) postaje vatreni borac očuvanja tekovina dugogodišnje mađarske države od „socijalističko-boljševičke opasnosti“ Bele Kuna (Béla Kun) (Рокаи, Ђере, Пал, Касаш, 2002, 301.) U Palanku se najvjerojatnije vraća nekoliko meseci nakon gušenja revolucije.

Možemo samo pretpostaviti koliko je još žitelja Palanki učestvovalo u ovim događajima. Na kraju ovog poglavlja važno je napomenuti da je izbijanje revolucije u ove dvije zemlje utjecalo na povratak mnogih Palančana austrougarskih ratnih zarobljenika ili regularnih vojnika kući. Tako npr. imamo primjer Lajoša Reselija (Reszely Lajos), zarobljenog kod Zborovana u Galiciji 1917. godine, oslobođenog 1920. godine ili Išvana Horvata (Horváth István), koji je u rusko ratno zarobljeništvo pao tijekom povlačenja iz Pšemisla u pravcu Lemberga 1915, a iz njega je pušten tek 1923. godine. S druge strane imamo primjer Jozefa Bainštajngela (Beinstingel József) i Brenera (Brenner József), zarobljenih nakon pada Pšemisla 1915. godine i na Karpatima 1914. godine, koji se iz ruskog ratnog zarobljeništva oslobađaju krahom fronta i bijegom iz logora, a svojim kućama se vraćaju tijekom proljeća 1918. Godine (David, Koscy, Lendavy, 1942, 11, 73, 54, 24.)

Ostavivši sumorne dane krvavog četvorogodišnjeg rata i revolucija iza sebe, po povratku svojim kućama Palančani se vraćaju normalnom životu. Suživot srednjoeuropskih i balkanskih naroda na tlu palanačkih opština tijekom međuratnog perioda nastavio je svojim

ranijim tokom. Tijekom međuratnog perioda nastavljen je društveno - ekonomski i kulturni razvoj palanačkih općina. Jačaju ekonomske veze s unutrašnjošću nove države, a nastavljena je i razmjenjena sa starim partnerima na tlu nekadašnje Austrougarske i Njemačkog carstva. Veliku ulogu u daljem oblikovanju palanačkih općina i uspostavljanju tih veza imali su ratni veteran Velikoga rata (Pap, 1988, 29, Тоша Искруљев, 1937, 6, David, Koscy, Lendavy, 1942, 3.) U rukama podunavskih Niemca nalazio i dalje se najveći dio industrije. Rat na njih ostavlja značajne posljedice. Ratujući po ogromnim prostranstvima Istočne Evrope boravili su ili prolazili kroz mnoga njemačka naselja i shvaćaju da je njemački jezik *lingua franca* Srednje i Istočne

Evrope. Ovo je utjecalo na konačno kristaliziranje njihove nacionalne svijesti, koja je za posljedicu imala veću brigu o očuvanju svog nacionalnog identiteta i kulture tijekom međuratnoga perioda i organizacije Kulturbunda (Janjetović, 2009, 82.) S druge strane, imamo i značajnu kulturnu djelatnost Sokolskog društva, u čijim manifestacijama osim Srba učestvuju i mnogi Slovaci, Jevreji i drugi narodi. Ne jenjavaju ni aktivnosti palanačkih Slovaka, kao i njihove veze s Maticom, dok Židovi nakon rata postaju ravnopravni s drugim građanima Kraljevine SHS (Шоцбепреп, 1998, 25.) Sjećanja na ratna zbivanja i poginule svaka zajednica održavala je živim na svoj način. Nijemci i Mađari preko misa zadušnica i izdavanjem tabloa s imenima ratnih sudionika, u koje su uvrstili i neke Slovake, Šokce i Židove (Der toten und lebender Kriger von Bač-Palanka), a Srbi preko Saveza ratnih dobrovoljaca i podizanja memorijalne ploče na zapadnom zidu pravoslavne crkve 1928. godine (Искруљев, 1937, 6.)

Zaključak

Sumirajući sve izloženo, na osnovu dosta oskudne građe i literature vezane za ovu usku tematiku, možemo zaključiti da iako je na relativno malom prostoru triju palanačkih opština živjelo nekoliko različitih srednjoeuropskih i balkanskih naroda između njih prije, tijekom i nakon Velikoga rata vladali su korektni odnosi. Palanačke općine i njeni žitelji tijekom rata bili su izloženi istim problemima, njihovi žitelji zajedno su služili istu carsko - kraljevsku vojsku austrougarske monarhije, tijekom istog perioda došlo je i do jačanja odnosa srednjoeuropskih i balkanskih naroda s njihovim Maticama, neki od njih (Srbi i Slovaci) tijekom rata dali su doprinos stvaranju Kraljevine Jugoslavije i prve Čehoslovačke Republike, kao i ishodu revolucija na tlu Mađarske i Rusije. Daljim radom i istraživanjem potrudit ćemo se dopuniti naša saznanja o međusobnim odnosima i vezama ovih naroda u ratnom periodu.

Popis izvora

Bizotssági velvétellett a cs. És kir. Hadügyminiszterium 1916. évi aprillis 15-én, Abt. 8.HB, Nr. 3380. számurendelete alapján, Ópalanka 17.október 1916.

Dnevnik Borislava Uvalića.

Fond 496. Arhiva Vojvodine, Lični fond Mihajla Stojakovića, kutija br. 2, Banat, Stara Palanka.

Neobjavljeni rukopis Vladimíra Kováča.

Revoluční medali, Jozefa Bučka, Číslo: 00456.

Tablo-Der toten und lebender Kriger von Bač-Palanka, Istorijaska zbirka muzeja Bačke Palanke.

Домовни протокол српске православне цркве Рождества светог пророка и Претече Јована Крститеља у Старој Паланци 1879-1969.

Искруљев Т. (1937): Сви Старопаланчани дугују заједно милион, а имају готовине око пет милиона динара, Дан, бр. 111, Нови Сад, 6.

Карановић С. (1977): И данас памтим Леђинове речи, Недељне новине, бр.665/6, Бачка Паланка, 6.

Регистар протокола умрлих, 1850-1930, Српска православна црква Рождества претече и пророка светог Јована Крститеља, Стара Паланка.

Шћ.Р. (1967): Борци Чепажева, Недељне новине, бр.153, Бачка Паланка,1.

Popis literature

David J., Koscy J., Lendavy F. (1942): A Magyar Katona Szadunk Legszebb Magyar Csatai, Emlekalbum , Budapest.

Janjetović Z. (2009): Nemci u Vojvodini, Beograd.

Pap L. (1988): Bačka Palanka-monografska gradja za proučavanje istorije grada, Bačka Palanka.

Petranović B. (1980): Istorija Jugoslavije 1918 – 1978, Beograd.

Kováč V. (2013): Slováci v Báčskej Palanke, Godišňak бр. I, Година I, Друштва за очување баштине и колекционарства „Панонија“ Бачка Паланка, 70.

Sirácky J. (1996): Slováci vo Vojvodine: niektore tajmostvá ich dvestopät' desiatročného trvania, 250 rokov života Slovákov vo Vojvodine, Zborník prác z medzinárodného sympózia v Novom Sade a Petrovci 6. a 7. októbra 1995, 10.

Антоловић М. (2009): Немци у јужној Угарској у XIX веку, Зборник Матице српске за историју 79/80, Матица српска, Нови Сад, 183-188.

Becherelli A. (2014): Volunteers against Austria-Hungary: The Czechoslovak Legion in Italy (1918), Зборник радова са међународне конференције, Архив, медији и култура сећања у Првом светском рату, Нови Сад.

Ђуришић М. Др Ратковић Б., Др Скоко С., Др Живојиновић Д, Др Војводић М. (1976): Први светски рат, Општа историја, Цетиње.

Екмечић М. (1989): Стварање Југославије 1790-1918, књ. 2, Београд.

Јовин Др. С. (1988): Бачка Паланка-Историјски развој насеља, Зборник радова о настанку, прошлости и историјском развоју града Бачка Паланка, бр. 1, Бачка Паланка, 21.

Косовац М. (1910): Српска православна митрополија Карловачка, Сремски Карловци.

Кузмановић Др Н. (2009): Милан Растислав Штефаник-Генерал слободе, Сунчаник, бр. 30, Бачка Паланка.

Микавица Д. (2011): Српско питање на угарском сабору 1690-1918, Нови Сад.

Милутиновић В. (1962): Срби и Немци у Војводини, Београд, 36-46.

Његован Д. М. (1993): Присаједињење Срема, Баната, Бачке и Барање Србији 1918, Нови Сад.

Пап Л. (1988) : Словаци у Бачкој Паланци, Зборник радова о настанку, прошлости и историјском развоју града Бачка Паланка, бр. 2, Бачка Паланка, 21.

Рокаи П., Ђере З., Пал Т., Касаш А. (2002): Историја Мађара, Београд.

Шосбергер П. (1988): Јевреји у Војводини, Кратак преглед историје војвођанских Јевреја, Нови Сад.